

Niektoré teoretické otázky životnej úrovne a životného spôsobu a ich vzájomného vzťahu

OTO ONČÁK
Ústřední výbor KSČ, Praha

Naliehavosť teoretického skúmania otázok životnej úrovne a životného spôsobu je vyvolaná objektívnymi potrebami nášho socialistického spoločenského rozvoja. V období budovania socialistickej spoločnosti sa vytvára nielen možnosť, ale i nutnosť rozvíjať životnú úroveň tak, aby to plne zodpovedalo prehlbovaniu socialistického spôsobu života. Len za takýchto okolností môže byť životná úroveň jedným z najdôležitejších kritérií zrelosti socializmu, len vtedy sa môže rozvoj životnej úrovne účinne prejavíť ako faktor upevňovania triednopolitickej a ideovomorálnej jednoty spoločnosti i ako faktor pôsobiaci na základný predpoklad úspešného všestranného spoločenského rozvoja, na efektívny rozvoj ekonomiky. „Základným cieľom je zabezpečiť v súlade s prehlbovaním socialistického spôsobu života uspokojovanie rastúcich hmotných a duchovných potrieb obyvateľstva a ďalšie upevňovanie jeho životných a sociálnych istôt na základe vysokej efektívnosti spoločenskej výroby a kvality každej práce.“ [Správa 1977:50] Bez dostatočne presnej odpovede na otázku o ďalšom rozvoji životnej úrovne a prehlbovaní socialistického životného spôsobu nie je možné v podstate posúdiť ani spoločenskú efektívnosť výroby.

Teoretický výskum otázok životnej úrovne a životného spôsobu priniesol veľmi cenné poznatky, a to tak v podobe empirických výskumov, ako aj pri riešení teoreticko-metodologických otázok. Výsledky nestačia uspokojiť potreby. V určitom zmysle môžeme hovoriť o tom, že potreby predbiehajú rozvoj teórie životnej úrovne a životného spôsobu. Teoretický výskum zápasí často s nejasnosťami i v základných otázkach. Je to tak napríklad v poňatí kategórie životnej úrovne a životného spôsobu. Preto sa pociťuje potreba hlbšie si vyjasniť podstatu oboch spomínaných kategórií a ich vzájomný vzťah. Táto stať si vytyčuje za cieľ skromne k tomu prispieť.

Pri objasňovaní vzájomného vzťahu kategórií životnej úrovne a životného spôsobu sa stretávame s najrôznejšími výkladmi. Dochádza i k popieraniam relatívnej samostatnosti kategórie životnej úrovne. Niektorí ju pokladajú za súčasť kategórie životného spôsobu, niektorí dokonca len za jej kvantitatívnu stránku. Tí, ktorí dospeli k nutnosti skúmať otázky životného spôsobu cez riešenie problémov ďalšieho rozvoja životnej úrovne, zastávajú poväčšine názor, že ide o dve samostatné, pritom vzájomne úzko späté a vzájomne podmienené kategórie, pričom každá z nich plní svoje príslušné funkcie v kategoriálnom aparáte spoločenských vied a vzájomne sa nemôžu nahrádzať.

I.

Základnou príčinou nedorozumení v otázke vzájomného vzťahu kategórií životnej úrovne a životného spôsobu je podľa nášho názoru nesprávne, zjednodušené, predovšetkým „spotrebiteľské“ poňatie kategórie životnej úrovne, redukovanie tejto kategórie len na spotrebiteľský kôš hmotných statkov a služieb a v lepšom prípade na jej ekonomické aspekty.

Takéto poňatie životnej úrovne nemá žiadnu gnozeologickú a tým aj praxeologickú hodnotu. Ani jedna zo spoločenských vied, tým menej politická ekonómia, nemá

predsa dôvod používať namiesto kategórie „spotreby“, ktorá bola Marxom dostatočne objasnená, takýto neprepracovaný a neurčitý termín.

Úroveň spotreby hmotných statkov môže byť dôležitým vodidlom k poznaniu životnej úrovne, môže však byť s ňou vo vážnom rozpore. Nie je iste treba mnoho rozvádzať, že je tomu tak napríklad v spotrebe alkoholu, cigariet a pod. To však platí i o potravinách a určitých službách. V socialistickej spoločnosti, ktorá neumožňuje vykorisťovanie a služobníctvo, existuje hranica výhodnosti vlastníctva i spotrebných statkov, za ňou sa ich vlastníctvo obracia proti človeku samotnému, brzdí jeho rozvoj. Táto hranica je podmienená vekom, veľkosťou rodiny, schopnosťami človeka, no nesporne existuje. Niektorí autori vyznávajúci spotrebiteľské poňatie si preto pomáhajú i tým, že do životnej úrovne zahrňajú i zložku voľného času. Tá je iste dôležitým ukazateľom vytvorených podmienok pre rozvoj potrieb a ich vyššie uspokojovanie, ale sama nemôže byť vyčerpávajúcou informáciou pre stupeň rozvoja života spoločnosti, triedy, sociálnej skupiny či jednotlivca, lebo nehovorí o tom, ako je táto podmienka využívaná. Aktivity vo voľnom čase môžu a nemusia byť v súlade s rozvojom človeka.

Odpoveď na túto otázku môžeme získať len pomocou kategórie životnej úrovne, ktorá predstavuje stupeň rozvoja a stupeň uspokojovania potrieb, vyjadrujúci ich smerovanie k všestrannému rozvoju spoločnosti a ľudskej osobnosti. Len takto komplexne poňatá kategória, ktorá zahrňuje potreby materiálneho i duchovného charakteru v ich jednote, môže vyjadriť skutočne dosiahnutý stupeň životnej úrovne skúmaného subjektu, môže mať význam pre poznanie vývoja, pre riadiacu spoločenskú prax i pre „sebareguláciu“ samotného človeka.

Akákoľvek snaha narušiť komplexné poňatie životnej úrovne zužovaním okruhu potrieb alebo ich redukovaniem len na niektoré aspekty znehodnocuje pojem životnej úrovne na viac — menej bezobsažný, neurčitý publicistický termín. Ako príklad môže slúžiť neúspech redukcie kategórie životnej úrovne len na jej ekonomické aspekty (ktoré sú ďaleko širšie než len spotrebiteľské), jej ponímanie len ako ekonomickej kategórie. Ekonomické aspekty životnej úrovne sú síce dôležité, ba najdôležitejšie, no keď sme postavení pred otázku ako životnú úroveň rozvíjať, čomu podriaďiť rozvoj ekonomiky, ukážu sa ekonomické aspekty nedostačujúce, pretože samy o sebe nemôžu vyjadriť rozvoj človeka a spoločnosti. Každá spoločenskovedná resp. prírodovedná disciplína skúma životnú úroveň zo svojho hľadiska, každá má svoje metódy i nástroje poznávania, každá však musí, ak chce byť úspešná a užitočná, rešpektovať celostné ponímanie, komplexné skúmanie životnej úrovne daného spoločenského organizmu.

Redukcia životnej úrovne na ekonomickú kategóriu sa môže zdať niekedy oprávnená z tých dôvodov, že ju spájame s cieľovou funkciou základného ekonomického zákona socializmu. Tá však nevyjadruje len ekonomické ciele, ale smerovanie celospoločenského rozvoja, ktorému je za socializmu podriadený i výrobný reprodukčný proces. To je jedna zo základných predností socializmu. Tak ako za kapitalizmu musí kapitalista, ak ním chce zostať, dosahovať čo najvyšší zisk a musí si to vytyčovať i ako subjektívny cieľ, tak socialistická spoločnosť, ak chce rozvíjať svoju podstatu, musí v daných podmienkach zamerať svoju činnosť k stále vyššej úrovni uspokojovania potrieb ľudí a k vytváraniu čoraz širších zdrojov pre úspešnú realizáciu tohto cieľa v budúcnosti.

Rast životnej úrovne prekračuje za socializmu hranice reprodukčného procesu ekonomiky, hranice reprodukcie pracovných síl. Pri objasňovaní kritérií životnej úrovne nie je teda možné vystačiť s výlučne ekonomickými prístupmi. Životnú úroveň nemôžeme pokladať len za ekonomickú, ale nutne za interdisciplinárnu kategóriu. Možno očakávať, že sa ňou budú v krátkej budúcnosti viac zaoberať i ostatné spoločenské vedy, najmä sociológia.

Vážne nejasnosti zapríčiňuje často zamieňanie kategórie životnej úrovne, vyjadrujúcej objektívny jav, za kategóriu plánovitého riadenia. Táto zo spomínanej objektívnej kategórie vychádza a postupne sa na základe dôkladnejšieho poznania a hlavne s možnosťami spoločnosti obohacuje. Vzhľadom na daný stupeň spoločenského rozvoja však nemožno očakávať, že plánovacie položky budú pokrývať celý pestrý večár potrieb vyjadrujúci všestranný rozvoj človeka a spoločnosti. Za úplne nesprávne treba pokladať redukovanie kategórie životnej úrovne na štatistické ukazatele, pretože tým dochádza k zámene nástrojov poznania objektívneho javu s javom samotným.

Pojem životnej úrovne nemôžeme vytvárať svojvoľne, úzko či široko, podľa utilitárneho poňatia operatívosti či možnosti kvantifikácie, ani podľa stupňa doterajšieho rozpracovania poznávacích metód. Kategória životnej úrovne môže znamenať prínos len vtedy, keď vyjadruje objektívny jav v jeho komplexnosti, v jeho vonkajších i vnútorných súvislostiach, v dynamike a pod. To, že zatiaľ nemáme dostatočne rozpracované metódy posudzovania tohoto procesu, na tom nemôže nič zmeniť. Znamená to len objednávku, impulz pre teóriu, predovšetkým pre teóriu životnej úrovne. Niektorým sa môže zdať, že kritérium rozvoja životnej úrovne, smerovanie rozvoja potrieb a ich uspokojovania k všeobecnému rozvoju spoločnosti a osobnosti je kritériom spojeným so strategickým cieľom našej spoločnosti, s ďalekým obdobím a preto nie je celkom správne vytyčovať ho už v súčasnosti. Spomínaná úloha však nie je pre nás ničím vzdialeným. Socializmus ako prvý spoločenský poriadok vytvoril nielen základné podmienky pre rozvoj osobnosti pracujúcich (predovšetkým tým, že odstránil triedny antagonizmus, nastolil vzťahy spolupráce a vytvoril pevnú sústavu sociálnych istôt), ale i zdarne začal tento proces. Úlohy všestranného rozvoja spoločnosti sú koniec koncov s rozvojom osobnosti pracujúcich spojené a vzájomne podmienené. Dôležité je, aby strategický cieľ — všestranný rozvoj spoločnosti a osobnosti, ktorý nie je možno nahradiť či zameniť nejakým iným — bol rozpracovaný v celospoločenskom meradle do jednotlivých etáp, aby nedochádzalo k zámene pojmu rozvoj s pojmom všestranný rozvoj, aby každý jednotlivec, či kolektív mal možnosť napredovať vo svojom rozvoji v súlade s celospoločenskými záujmami stále ďalej a vyššie.

Kategória životnej úrovne, podobne ako potreby, je kategóriou objektívno-subjektívnou. Objektívnu a subjektívnu stránku musíme mať vždy na zreteli pri hodnotení a riadení procesov životnej úrovne. V našej spoločnosti sa napríklad stretávame s tým, že jednotlivci využívajú podmienky vytvorené spoločnosťou pre svoj rozvoj (rodiny) rôzne, že ich niektorí využívajú nedostatočne, že sa mnohí málo pričiňujú o to, aby ich životná úroveň, rozvoj ich osobnosti bol v súlade s vytvorenými možnosťami a potrebami spoločnosti.

Socialistická spoločnosť vytvára v podstate rovnaké podmienky pre všetkých, aby mohli rozvíjať svoje potreby a uspokojovať ich. Navyše v tých, ktoré sú z hľadiska spoločnosti mimoriadne závažné — zdravotné, vzdelanostné atď. — sama úplne či čiastočne zabezpečuje ich uspokojovanie. Sama zabezpečuje uspokojovanie určitých potrieb i u tých, ktorí z rôznych dôvodov nemôžu pracovať. Socialistická spoločnosť nielenže nemôže odstrániť diferenciáciu životnej úrovne z hľadiska rozdielného prístupu subjektov k využívaniu vytvorených podmienok, ale takúto diferenciáciu za predpokladov, že subjektívne pričinenie o vyššiu životnú úroveň je v zhode s celospoločenskými záujmami, i plne podporuje. Je to v zhode s jedným zo základných princípov socializmu „každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho práce“.

Socialistická spoločnosť nemôže síce zodpovedať za to, ako dané subjekty, jednotliví ľudia využívajú vytvorené podmienky — nemôže za nikoho žiť jeho osobný život —

nie je jej však ľahostajné, ako tento proces prebieha. Od využitia vytvorených možností rozvoja každým jednotlivcom závisí koniec koncov dosiahnutie výsledkov i v celospoločenskom meradle. Preto riadiace spoločenské orgány pri rešpektovaní slobodného rozhodovania jednotlivca sa usilujú, aby subjektívne momenty oboch stránok procesu rastu životnej úrovne, rozvoja potrieb i vyššej úrovne ich uspokojovania sa rozvíjali čo najpriaznivejšie.

Na to, aby bolo možno zdôrazniť objektívno-subjektívny pohľad na životnú úroveň, je k jej definícii (úroveň rozvoja a úroveň uspokojovania potrieb) pripojovaný často dodatok o podmienkach, za ktorých tento proces prebieha. Dodatok o podmienkach, presnejšie o úrovni daných podmienok, je správny potiaľ, pokiaľ vyjadruje objektívnu stránku procesu rozvoja a uspokojovania potrieb. Životné podmienky nie sú ničím čo je mimo potrieb. Samy nie sú na druhej strane nič iné ako potreby (potreba žiť v určitom prírodnom či spoločenskom prostredí atď.), ktoré sú z hľadiska daného subjektu neovplyvniteľné, resp. málo ovplyvniteľné. Dôležité je však, ako daný stav týchto podmienok — potrieb umožňuje rozvoj človeka a všestranný rozvoj spoločnosti.

Treba pritom vidieť, že z hľadiska skúmaného subjektu sa mení i to, čo považujeme za podmienky, za objektívnu stránku procesu. Voči jednotlivcovi vystupujú napríklad dané prírodné podmienky ako objektívne, a to ako celok, ale voči spoločnosti vystupujú ako objektívne len z určitej, i keď podstatnej časti. Ich určitá časť je subjektívnym pôsobením spoločnosti ovplyvňovaná buď pozitívne, alebo negatívne. Rozdiel medzi subjektívnym a objektívnym je napríklad u jednotlivca ako príslušníka triedy, resp. iného spoločenského organizmu a triedou, národom, výrobným kolektívom a pod.

Ako bolo zdôraznené, objektívno-subjektívne aspekty sa týkajú oboch stránok procesu rozvoja životnej úrovne, rozvoja potrieb i zvýšenej úrovne ich uspokojovania. Obidve tieto stránky musia byť preto tiež zachytené v definícii. Bez hodnotenia stupňa rozvoja potrieb nie je totiž možno seriózne hodnotiť ani stupeň uspokojovania potrieb. Rozvoj životnej úrovne, ktorý je objektívne podmienený stupňom vývoja výrobných síl, charakterom a rozvinutosťou výrobných vzťahov, treba teda posudzovať, plánovať a riadiť z hľadiska oboch vzájomne podmienených stránok tohto dialekticky jednotného, ale rozporného procesu.

Historický vývoj nás presvedča, že vykorisťovateľské triedy všestranne brzdia rast životnej úrovne pracujúcich, že sa jej obmedzovanie často deje i za cenu narušenia prostej reprodukcie pracovnej sily. Triedne panstvo sa prejavuje už v potlačovaní a obmedzovaní rozvoja potrieb. Kapitalizmus vytvoril a využíva pritom najrafinovanejšie metódy obmedzovania a deformovania potrieb pracujúcich tak, aby to pomohlo upevniť a predĺžiť jeho triedne panstvo. Bez ohľadu na stupeň rozvoja výrobných síl je kapitalizmus založený na podriadení pracujúcich rozmnožovaniu kapitálu. Z toho vychádza i proces „formovania“ potrieb pracujúcich. Výsledky úsilia buržoázie sú však závislé i od organizovanosti a uvedomelosti triedneho zápasu robotníckej triedy a ostatných pracujúcich.

Za socializmu sú vytvárané v podstate priaznivé podmienky pre organický rozvoj potrieb ľudí, pre ich smerovanie k všestrannému rozvoju, pre súlad ich rozvoja s čoraz vyšším stupňom ich uspokojovania. Nie je to však zďaleka proces priamočiary, často rozvoj potrieb zaostáva, či naopak, predbieha proces uspokojovania potrieb. Rozvoj potrieb nebýva zďaleka vždy vyvážený pokiaľ ide o intenzitu a vzájomný vzťah jednotlivých potrieb. I keď socialistická spoločnosť dbá, aby rozvoj potrieb mal patričný predstih, aby bol v proporcionálnom súlade so záujmami rozvoja spoločnosti a osobnosti, sme v súčasnosti v mnohom dlžní takému formovaniu potrieb, ktoré by bolo plne v súlade so socialistickým spôsobom života.

Zdalo by sa napríklad, že vedomie ľudí o dosiahnutej životnej úrovni je v plnom súlade s objektívnym stavom. Skutočnosť je však taká, že ide o dva relatívne samostatné javy. Ako nás presvedča denná skutočnosť, vedomie o dosiahnutej životnej úrovni nemusí byť v súlade s dosiahnutou životnou úrovňou daného subjektu. Mimochodom je to zapríčinené aj pôsobením zákona rozvoja potrieb, ktorý vyjadruje v podstate to, že uspokojenie určitej potreby vyvoláva potrebu novú, vyššiu. Táto nová neuspokojená potreba však zaujme myseľ ľudí často tak, že z vedomia ľudí sa strácajú z patričného zretela už uspokojené potreby i keď je ich význam a náročnosť na spoločenskú prácu, ktorá podmieňuje ich uspokojovanie, sebaväčší. Tento jav, okrem iného, veľmi intenzívne využíva nepriateľská propaganda. Nedoceňovanie dosiahnutého stupňa rozvoja a uspokojovania potrieb v našej spoločnosti je príčinou, že sa v niektorých vrstvách nášho obyvateľstva stretávame s preceňovaním stupňa životnej úrovne pracujúcich dosiahnutého vo vyspelých kapitalistických krajinách.

Poslanie tejto state nedáva možnosť zaoberať sa bližšie štruktúrovaním potrieb. Ich skúmaním, triedením, hierarchiou sa zaoberajú zo svojich špecifických hľadísk rôzne spoločenské a iné vedné disciplíny. Vzhľadom na to, že sa v rámci teórie životnej úrovne diskutuje aj o tom, ktoré potreby do životnej úrovne zaradiť a ktoré nie (napríklad prácu), pokladáme za potrebné zaoberať sa bez nároku na vyčerpanie problematiky aspoň hlavnými okruhmi potrieb.

Keď chceme hodnotiť, aká úroveň rozvoja potrieb a aká úroveň ich uspokojovania bola dosiahnutá, aká je úroveň vytvorených podmienok na to, aby sa tento proces rozvíjal čo najpriaznivejšie smerom k všestrannému rozvoju spoločnosti a osobnosti, treba sa zamerať predovšetkým na:

1. okruh potrieb spojených s možnosťou žiť v čo najpriaznivejšom prírodnom prostredí a v optimálnych kontaktoch s prírodou;

2. okruh potrieb spojených so zabezpečením správnej výživy a s racionálnym, spoločensky účelným a estetickým obliekaním a obúvaním;

3. okruh potrieb spojených s bývaním a obytným prostredím, vyhovujúcim čo najviac z hľadiska zdravotného, spoločenského, umožňujúcim priaznivé rozvíjanie a uspokojovanie ďalších okruhov potrieb;

4. okruh potrieb týkajúcich sa priaznivých spoločenských vzťahov pre rozvoj človeka: ide predovšetkým o také výrobné vzťahy, ktoré zabezpečujú rovnoprávnosť vlastníckeho postavenia, smerovanie výroby k celospoločenskej efektívnosti a k maximálnemu uspokojovaniu potrieb, čo najväčšiu zhodu záujmov osobných, kolektívnych a celospoločenských, rozdeľovanie národného dôchodku zohľadňujúce osobný vklad do celospoločenského pracovného fondu, vzťahy spolupráce a pod., ďalej ide predovšetkým o potreby žiť v takých politických vzťahoch, kde cieľom politického riadenia je celospoločenský rozvoj, rozvoj človeka, vytvorenie a upevnenie mierových podmienok, kde podstatou politického systému je skutočná demokracia, umožňujúca aktívnu účasť na spoločenskom rozhodovaní a riadení;

5. okruh potrieb spojených s prácou, ktorá je okrem iného na jednej strane prostriedkom uspokojovania celej škály potrieb a na druhej strane je jednou zo základných podmienok rozvoja človeka a tým i jeho nutnou potrebou;

6. okruh potrieb spojených s ochranou a upevňovaním zdravia, regeneráciou životných síl a s ich kultiváciou (vrátane telovýchovy, športu, turistiky a pod.);

7. okruh potrieb spojených so vzťahmi s inými ľuďmi, s osobami druhého pohlavia, s populačnou funkciou človeka, s možnosťami žiť intenzívnym rodinným životom a vychovávať nové pokolenie, s možnosťami družiť sa s druhými ľuďmi a udržiavať

bohaté priateľské vzťahy;

8. okruh potrieb spojených s čo najširšími možnosťami vzdelávania, poznávania, s možnosťou uplatniť a rozvíjať vedomosti v prospech spoločnosti; k nim patrí i možnosť zvoliť si, osvojiť a uplatňovať humanistickú ideológiu a humanistický morálno-hodnotový systém a vyznávať pokrokový vedecký svetonázor, ktorý vedie k aktívnejmu postoju k rozvoju života;

9. okruh potrieb spojených s kultúrnym vyžitím, s uplatnením estetických záujmov, s uskutočňovaním iných záujmových činností umožňujúcich rozvoj ľudskej osobnosti;

10. okruh potrieb spojených s čo najúčelnejším a najvhodnejším premiestňovaním sa, s dopravou a s inými službami umožňujúcimi rozvoj ľudskej osobnosti;

11. okruh potrieb spojených s vytvorením systému sociálnych istôt a garancií, ktorý zbavuje človeka strachu pred nedostatkom a neistotou v súčasnosti i v budúcnosti a neočakávanými situáciami: k takým patria okrem zabezpečenia práva na prácu, na spravodlivú odmenu, na bezplatnú ochranu zdravia i právo získať vzdelanie, právo na odpočinok, na sociálne zabezpečenie seba i rodiny v prípadoch, keď daný občan z rôznych dôvodov nemôže pracovať a pod.

K sociálnym istotám patria však i garancie užívania občianskych práv a slobôd, spoľahlivá ochrana mierového budovateľského života, spoločenského a osobného vlastníctva, ochrana pred protispoločenskými živlami a svojvôľou iných, obmedzujúcich ich osobnú slobodu, i ochrana pred dezinformáciami, antihumánnou propagandou a psychickým terorom.

Medzi uvedenými okruhmi potrieb je nie uvádzané ako zvláštny druh potrieb vlastníctvo predmetov. Potreba vlastníť predmety spadá vždy do príslušného okruhu potrieb, a to podľa toho, nakoľko ich pomáha uspokojovať. Vlastníctvo vecí ako sebaúčel môže byť spájané iba s potrebami osobnej prestíže a tá nie je v zhode s potrebami rozvoja človeka. Takéto „potreby“ treba pokladať za prejav deformácie vo vývoji potrieb, charakterizujúci „spotrebiteľskú orientáciu“.

Ako vyplýva z uvedeného, jednotlivé okruhy potrieb sa navzájom prenikajú a podmieniajú a nie je možné medzi nimi viesť presnú hranicu. Z uvedených dôvodov tiež nie je možné sformulovať plne zdôvodnenú hierarchiu potrieb podľa ich dôležitosti. Každá oblasť potrieb vyžaduje tiež bližšie skúmanie z hľadiska ich postavenia v celkovej štruktúre, z hľadiska významu a dôležitosti v rôznych etapách vývoja spoločnosti a každého subjektu. Každá oblasť potrieb vyžaduje si tiež bližšie objasnenie ich vývojovej tendencie, metód poznávania, hodnotenia, faktorov a nástrojov ovplyvňovania, riadenia a pod.

Objektívnosť kategórie životnej úrovne je patrná predovšetkým z jej funkcií, ktoré plní v rámci kategoriálneho aparátu spoločenských vied a v riadení spoločenských procesov. Na prvom mieste je to cieľovo-orientačná funkcia, ktorá riadiacim orgánom umožňuje vytyčovať ciele a smery spoločenského rozvoja. Kriteriálna funkcia umožňuje posudzovať v danej vývojovej etape stupeň dosiahnutého spoločenského rozvoja v rôznych krajinách. Mimoriadne dôležitá je funkcia stimulatívna, od ktorej sa za socializmu odvíja celý systém hmotných a morálnych stimulov. Uvedené i ďalšie funkcie umožňujú, aby kategória životnej úrovne mohla byť uplatňovaná vo funkcii nástroja plánovitého riadenia.

Za najdôležitejšiu, a v nej sa z určitého hľadiska spájajú i ďalšie funkcie, treba pokladať triednopolitickú funkciu. Kategória životnej úrovne je nerozlučne spojená so socializmom, ktorý ako prvý spoločenský poriadok vytvára podmienky pre čoraz

harmonickejši rozvoj osobnosti pracujúcich a pre všestranný rozvoj spoločnosti. Zároveň umožňuje hlbšie posúdiť postavenie pracujúcich za kapitalizmu. Kategória životnej úrovne je v rukách robotníckej triedy účinným nástrojom triedneho boja. Za socializmu umožňuje využívanie uvedenej funkcie robotníckej triede úspešne riešiť neantagonistické rozpory, zjednocovať všetky triedy a spoločenské skupiny. Nie ako poslednú treba spomenúť funkciu ideovovychovnú, ktorá za socializmu dáva, okrem iného, možnosť účinne ovplyvňovať rozvoj ľudských potrieb.

II.

Otázkami životnej úrovne sa bolo treba zaoberať obsirnejšie, pretože v nejasnostiach okolo poňatia tejto kategórie spočívajú i hlavné nedorozumenia v názoroch o vzájomných vzťahoch kategórií životnej úrovne a životného spôsobu. To však neznamená, že diskusia okolo poňatia „životného spôsobu“ možno pokladať marxistickými teoretikmi za ukončenú. Preto bude správne okrem osvetlenia nášho poňatia dotknúť sa niektorých z nich.

Možno predpokladať, že je za nami obdobie, v ktorom niektorí autori tvrdili, že životný spôsob nie je možno bližšie definovať preto, lebo je triedne podmienený a preto má vraj v každej spoločenskej formácii iný obsah. Triedne sú podmienené i iné spoločenskovedné kategórie a pritom nie je vedecká definícia napríklad takých kategórií, ako sú výrobné vzťahy, výrobný spôsob, spoločenská formácia, na úkor pochopenia triednych podmienok, ale naopak, podmienkou triedneho prístupu.

Za prekonané možno pokladať i obdobie, v ktorom neurčité definície umožňovali zahŕňať do spôsobu života podmienky, spotrebu a rôzne súčasti životnej úrovne, voľný čas, činnosti, potreby tak, že sa zo životného spôsobu vytváral nesúrodý všezahrňujúci konglomerát, ktorý znemožňoval, aby kategória životného spôsobu mohla plniť svoje funkcie v poznávaní a v spoločenskom riadení.

V súčasnosti je obsah pojmu životný spôsob spájaný so životnými činnosťami a prejavmi. To je v súlade s Marxom, ktorý píše: „Ako individua svoj život zvonkajšujú, takými sú“ [Marx — Engels 1970:50]. V bohatstve životných činností a prejavov sa v podstate prejavuje bohatstvo spoločenského života i života individua. To, pravda, platí len vtedy, keď tieto činnosti a prejavy majú správne zameranie. Definícia spôsobu života ako „súhrnu životných činností a prejavov“ však o tom nič nevypovedá. Poňatie životného spôsobu ako „súhrnu životných činností a prejavov“ predstavuje život v celej jeho bohatosti, neumožňuje teoreticky podchytiť podstatu kategórie a vedie len k popisu životných činností. Takýto popis však nemá o špecifike spôsobu života potrebnú vypovedaciu hodnotu a preto je disfunkčný. Ved sama početnosť aktivít a životných prejavov človeka či spoločenského organizmu sa stáva bohatstvom len vtedy, ak je ich orientácia v súlade s celospoločenskými záujmami, ak smerujú k rozvoju človeka a spoločnosti.

Životné činnosti a prejavy sa zoskupujú do určitých oblastí, životných foriem, ktoré sú vzájomne usporiadané v určitom štruktúrnom systéme. Pri skúmaní spôsobu života je dôležité tak zameranie činnosti a prejavov v danej oblasti, ako aj charakter vzájomného vzťahu týchto životných foriem, súlad či nesúlad, stupeň súladu či nesúladu, charakter rozpornosti vzájomných vzťahov jednotlivých životných foriem, resp. ich charakteristických črt. Tie môžeme odhaliť len pomocou analýzy na základe spoločenských zákonitostí, pôsobiacich v danej spoločenskej formácii.

Životné činnosti sa v rôznych oblastiach vzájomne ovplyvňujú a podmieniajú. Ako príklad môže slúžiť vzťahy pracovných aktivít a aktivít vo voľnom čase, ktorých

zameranie je charakterom pracovných aktivít vo veľkej miere predurčené.

Z hľadiska hlavného zámeru nášho výkladu je aktuálne objasnenie vzťahu životných činností a prejavov k potrebám ľudí. Nachádzame ho v tom, že životné aktivity a prejavy ľudí — nezávisle od toho akej sú povahy — predstavujú v podstate spôsob uspokojovania a rozvíjania potrieb. Na veci nič nemení ani to, že z inej stránky vystupujú ony samotné ako potreby. Najpádnejším príkladom je pracovná aktivita, ktorá je prostriedkom uspokojovania celej škály potrieb a zároveň sama vystupuje ako ľudská potreba, bez ktorej nie je možný — za podmienok, že sú rešpektované fyziologické i psychické hranice reprodukcie pracovných síl — vzostup človeka.

Životný spôsob je výsledkom historického vývoja, v základe je podmienený stavom výrobných síl, spoločenskoekonomickými a prírodnými faktormi. Základnou determinantou daného životného spôsobu je výrobný spôsob, ktorému je prostredníctvom daných výrobných vzťahov a výrobných síl imanentný i spôsob obživy jednotlivých tried, sociálnych skupín obyvateľstva.

Spôsob života je síce už svojím charakterom kategória komplexná, charakterizujúca daný spoločenský život a celistvosť všetkých životných foriem, nemožno ju však konkrétne skúmať a objasniť mimo triednej štruktúry. V spoločnostiach, ktorým je vlastný triedny antagonizmus, nie je možno nájsť ani jednotný životný spôsob. Rozdielne záujmy rôzne orientujú myslenie, názory, postoje, hodnoty a všetky spoločenské aktivity. Vládnúce triedy sa síce usilujú vnútiť pracujúcim takú ideológiu a morálnohodnotovú orientáciu, ktorá by umožnila upevniť, resp. zvečniť ich triedne panstvo, natrvalo sa im to však nemôže nikdy podať. Pre robotnícku triedu, ktorej životný spôsob je za kapitalizmu vymedzený reprodukčným procesom kapitálu, niet iného východiska ako v revolučnom triednom zápase prekonať panstvo buržoázie. V tomto zápase sa formujú i niektoré zárodky nového životného spôsobu.

Jednotný životný spôsob sa môže sformovať až za socializmu. Umožňuje to jednota podstatných záujmov všetkých tried a spoločenských skupín. Charakteristickým znakom vytvárania a prehlbovania socialistického životného spôsobu je okrem iného obohacovanie života človeka, ktoré spočíva v čoraz väčšej rozmanitosti fyzických a duchovných aktivít, resp. v prehlbovaní ich vnútornej bohatosti, vo vytváraní a prehlbovaní súladu činností, postojov, hodnotovej orientácie ľudí s princípmi a zákonitostami socializmu, s požiadavkami všestranného rozvoja spoločnosti a osobnosti. Tento proces prebieha v rámci prekonávania a riešenia neantagonistických rozporov a je objektívne podmienený dynamikou rozvoja socialistického výrobného spôsobu.

Efektívny rozvoj socialistickej ekonomiky je s formovaním socialistického životného spôsobu nielen súbežným, ale preň i podmieňujúcim procesom. Na druhej strane socialistický životný spôsob podľa stupňa či hĺbky svojho sformovania pôsobí účinne ako nezastupiteľný faktor priaznivého napredovania socialistickej spoločnosti ako celku i jeho jednotlivých sfér. V súčasnosti znovu pociťujeme, že je podmienkou i rýchlejšieho rastu efektívnosti našej ekonomiky, jej podstatného kvalitatívneho vzostupu.

Skúmanie bohatosti duchovných i fyzických aktivít, ich súladu či stupňa súladu s princípmi socializmu, so všestranným rozvojom spoločnosti i osobnosti a ich účinnosti v tomto smere, ďalej skúmanie charakteru vzájomných vzťahov činností a prejavov v rôznych životných oblastiach, životných formách, nám pomáha čoraz hlbšie vniknúť do spoločenských vzťahov, odhaľovať problémy, nedostatky v riadení spoločenských procesov, nachádzať ich riešenie, správnejšie vytyčovať ciele spoloč-

čenského napredovania, volíť adekvátne prostriedky a metódy na ich dosahovanie. Aktívna úloha socialistického spôsobu života tvorí základ celej palety funkcií tejto interdisciplinárnej spoločenskovednej kategórie.

V medzinárodnom meradle prebieha v oblasti spôsobu života a životnej úrovne úporný triedny zápas. Je to oblasť, v ktorej prebieha proces postupného, no definitívneho a nezvratného víťazstva socializmu nad kapitalizmom. Tento proces je podmienený výsledkami v rozvoji ekonomiky. Každý úspech v raste efektívnosti a v súťaži o vyššiu spoločenskú produktivitu práce má priamo akceleračný účinok na rozvoj predností socialistického spôsobu života. Imperializmus je doslova vystrašený rastom prestíže a príťažlivosti socializmu medzi pracujúcimi masami v kapitalistických a obzvlášť v rozvojových krajinách. Jeho vedúce kruhy si uvedomujú, že práve v oblasti nových socialistických kvalít životného spôsobu a životnej úrovne nemá kapitalizmus nič, čo by mohol postaviť ako náhradu. Práve preto dezinformuje o živote ľudí v socialistických krajinách. Robí všetko, aby narušil proces rastu našej životnej úrovne a formovania socialistického životného spôsobu.

Zároveň sa usiluje vytvoriť dojem, akoby bol schopný prekonať svoje nedostatky, hlad, biedu, nezamestnanosť, infláciu. Buržoázni ideológovia vyvolávajú dojem, že kapitalizmus môže dosiahnuť „novú kvalitu života“. V skutočnosti sa za týmto pojmom neskrýva nič iné než idealizácia vysokej spotreby hmotných statkov a služieb, resp. dĺžky voľného času. Súčasný vývoj reálnych príjmov pracujúcich v kapitalistických krajinách je však v príkrom rozpore s idealizáciou vysokej spotreby. Nezamestnanosť naháňa strach z „voľného času“ nielen nezamestnaným, ale i zamestnaným. Kapitalizmus pritom nie je schopný ani vytýčiť, tým menej riešiť, otázky všestranného rozvoja spoločnosti a osobnosti. Preto má každý úspech vo formovaní a prehlbovaní socialistického spôsobu života v socialistických krajinách taký dôležitý význam z hľadiska mierového súťaženia socializmu s kapitalizmom.

III.

Stručný výklad poňatia podstaty a charakteru kategórií životnej úrovne a životného spôsobu nám umožňuje pristúpiť k bližšiemu skúmaniu ich vzájomného vzťahu. Z uvedeného je zrejmé ich vzájomná blízkosť. Je daná predovšetkým predmetom skúmania, determinantami oboch javov a kategórií i kritériami hodnotenia.

Predmetom skúmania teórie životnej úrovne sú potreby. V úrovni ich rozvoja a v úrovni ich uspokojovania spočíva odpoveď na danú životnú úroveň. Teória životného spôsobu sa zameriava na ľudské aktivity a životné prejavy, presnejšie, na ich charakter, zameranie, intenzitu, pestrosť, bohatosť, stupeň uvedomelosti a pod., a vzájomné vzťahy medzi jednotlivými aktivitami, resp. oblasťami aktivít. Životné činnosti vyjadrujú na jednej strane spôsob uspokojovania potrieb a na druhej samy vystupujú ako potreby. Bez životných činností a prejavov niet života.

Blízkosť kategórií je ďalej daná spoločným cieľovým kritériom posudzovania zamerania, smerovania životných aktivít a prejavov rozvoja potrieb. Tým je a môže byť len všestranný rozvoj spoločnosti, sociálnych skupín a všestranný rozvoj osobnosti. Tieto procesy sa vzájomne podmieňujú a musia byť tiež vo vzájomnom relatívnom súlade. Takýto súlad môže byť preto uskutočnený len v spoločnosti, v ktorej niet antagonistických triednych protikladov. Za kapitalizmu nielenže je nemysliteľné v celospoločenskom rámci vytýčiť úlohy všestranného rozvoja spoločnosti a osobnosti pracujúcich, ale skutočne humanistické vzťahy nemôžu existovať ani medzi jednotlivými príslušníkmi a skupinami buržoázie. Boj o zisk je večným bojom

jedného proti druhému a proti všetkým. Porážka a likvidácia protivníka v konkurenčnom boji je pokladaná za prirodzenosť a morálnosť. Životný spôsob buržoázie je vo všetkých smeroch preniknutý ziskovou motiváciou.

Velebenie úrovne spotreby hmotných statkov a služieb a sloboda — chápaná predovšetkým ako sloboda vlastníť kapitál a vykorisťovať — je v podstate všetko, čo môže kapitalizmus ponúknuť ako „hodnoty“. Preto ich chce vydávať, i keď v rôznom balení, za jediné kritérium spoločenského rozvoja. Reálny socializmus, ktorý prvýkrát v histórii vytvára priaznivé podmienky pre všestranný rozvoj spoločnosti a rozvoj osobnosti pracujúcich, sformoval kvalitatívne nový, vyšší spôsob života ľudí, dosiahol novú socialistickú kvalitu životnej úrovne.

Blížkosť oboch kategórií je daná i možnosťou komplexného prístupu k posudzovaniu daného predmetu. V oboch prípadoch ide o skúmanie všetkých oblastí spoločenského života, i keď z rozdielneho zorného uhla. Komplexný prístup podmieňuje totiž gnozeologickú a praxeologickú hodnotu oboch kategórií.

V tejto súvislosti sa môžeme stretnúť s námietkou, že zatiaľ čo kategória životnej úrovne má objektívno-subjektívny charakter, je kategória životného spôsobu, ako to vyjadrujú niektorí autori, povahy subjektívnej. Odôvodňujú to tým, že životný spôsob je spojený len so subjektom, s jeho subjektívnou činnosťou, myslením, cítením, postojmi a hodnotovou orientáciou. Konkrétny životný spôsob nie je síce možno stotožniť s jeho podmienkami, nie je ho však možno od týchto podmienok ani odtrhnúť. Bez daných, zvlášť determinujúcich podmienok, nie je možno životný spôsob ani objasniť ani pochopiť ani rozpoznať zákonitosti jeho formovania a dynamiky. Subjektívnosť kategórie životného spôsobu nemožno spojovať s nositeľom spôsobu života ako subjektom. Veď i také jeho determinujúce podmienky, ako sú výrobné vzťahy, nie je možno odlučovať od ich konkrétneho nositeľa. Ten je zároveň i nositeľom daného životného spôsobu. Subjektom — človekom prenikajú aj fyziologické determinanty, ktoré ohraničujú a podmieňujú napríklad bohatstvo činností daného subjektu a pod. O všestrannom rozvoji osobnosti ako o kritériu možno hovoriť len s prihliadnutím k tomuto faktu, s prihliadnutím k fyziologickým a biologickým zákonitostiam. Preto niet príčiny, prečo by nemohla kategória životného spôsobu podobne ako kategória životnej úrovne byť pokladaná za kategóriu objektívno-subjektívnu.

Spoločným pre obe kategórie je i obdobie, časové určenie, v ktorom je nutné tieto kategórie používať pri poznávaní a riadení spoločenských procesov. Je to obdobie budovania socialistickej spoločnosti, kedy vzniká nielen možnosť, ale i nutnosť zabezpečovať všestranný spoločenský rozvoj, vytvárať postupne čoraz priaznivejšie podmienky pre rozvoj osobnosti. V tom sa taktiež okrem iného odráža základná podmienenosť oboch javov daným výrobným spôsobom.

Blížkosť kategórie životnej úrovne a životného spôsobu neznamená však ich totožnosť. Každá má v rámci spoločenskovedných kategórií svoje príslušné miesto, svoju funkciu a účel. Ak nám v jednom prípade ide o dosiahnutie úrovne rozvoja a úrovne uspokojovania potrieb, v druhom prípade nám ide o charakter aktivít, vyjadrujúci predovšetkým ich zameranie, smerovanie, motiváciu, ďalej ich bohatosť a vyváženosť, vzájomný vzťah aktivít, resp. ich jednotlivých oblastí.

Bude správne ukázať to na najviac diskutovanom probléme, na práci, ktorá ako rozhodujúca spoločenská aktivita tvorí podstatný atribút spôsobu života. Jej obsah, charakter v mnohom ovplyvňuje ba i podmieňuje iné aktivity. Práca ako aktivita je prostriedkom uspokojovania podstatnej časti potrieb ľudí, ktoré sú spojené s reprodukciou životných síl človeka, s reprodukciou jeho pracovnej sily. Práca však

i sama vystupuje ako potreba, bez ktorej nielen nie je možné udržať a rozvíjať kvalifikáciu, ale, a to sa môže plne prejavíť len za socializmu, i samotný rozvoj osobnosti.

Právo na prácu a reálna možnosť jeho uplatnenia, úroveň pracovných podmienok — ako je napríklad dĺžka pracovného času, bezpečnosť, zložitosť a intenzita práce, vhodnosť pracovného prostredia, možnosť uplatniť a rozvíjať schopnosti, stupeň tvorivosti práce, možnosť získať spravodlivú odmenu, úroveň zabezpečenia v prípade straty schopnosti pracovať atď. — to všetko sú nesporné kritériá, ktoré je treba uplatniť pri posudzovaní práce ako súčasti životnej úrovne.

Ak skúmame prácu, pracovné aktivity z hľadiska spôsobu života, tak musíme v prvom rade odpovedať, aká je základná motivácia práce, či je to práca slobodných vlastníkov výrobných prostriedkov, alebo námedzná, či dokonca práca neslobodných ľudí, komu patria výsledky práce, kto si privlastňuje nadvýrobok atď. Ďalej zisťujeme, či je to práca spojená so sociálnymi istotami, ktoré poskytuje socialistická spoločnosť, alebo je to práca vykonávaná pod neustálou hrozbou nezamestnanosti, strachu z toho, čo sa stane s rodinou v prípade onemocnenia, čo sa stane so zárobkom, úsporami, do akej miery ich inflácia znehodnotí apod.

I za socializmu však skúmanie pracovných aktivít z hľadiska socialistického spôsobu života dáva možnosť hlbšie poznať spoločenský reprodukčný proces. Patrí k tomu napríklad stupeň spoločenskej bezprostrednosti a užitočnosti práce daný kvalitou plánovitého riadenia a kvalitou vynakladanej práce, ktorá sa musí prejavíť v kvalite výrobku. Je to ďalej plynulosť, rytmičnosť, organizovanosť práce a všetky tie jej stránky, ktoré vypovedajú o tom, ako sú pri danom stupni vedecko-technického pokroku vytvárané podmienky pre čo najpriaznivejšie využívanie pracovného času, pre rozvoj pracovnej schopnosti ľudí, aká pozornosť sa venuje využívaniu a zdokonaľovaniu vedecko-technického rozvoja. Ďalej je dôležité skúmať stupeň uvedomeleho prístupu k plneniu pracovných úloh, úroveň pracovnej disciplíny, účasť či stupeň účasti na riadení pracovného a výrobného procesu a v socialistickom súťažení, tvorivý prístup pri uplatňovaní a rozvíjaní vedeckotechnického pokroku, ako i v ďalších smeroch rozvoja efektívnosti výroby, v obmedzovaní namáhavej a zdraviu škodlivej práce.

Preto je pochopiteľné, že sa pri konkrétnom hodnotení výsledkov práce závodov a podnikov čoraz viac hodnotí nielen plnenie plánom uložených úloh, ale i to, akým spôsobom sa plnenie dosiahlo, či to bolo v súlade so socialistickým spôsobom života, či to napomohlo jeho rozvoju.

Dôležitou a aktívnu úlohou je skúmanie vzťahu životnej úrovne a životného spôsobu v celospoločenskom meradle z hľadiska plnenia stimulatívnej funkcie životnej úrovne. Tá musí pôsobiť účinne na to, aby životné aktivity, predovšetkým najdôležitejšia z nich — práca, smerovali k celospoločenskému rozvoju, aby vynakladaná práca bola kvalitná, spoločensky užitočná a efektívna, aby umožňovala vyvážené a čoraz lepšie uspokojovanie potrieb spoločnosti, sociálnych skupín a jednotlivcov. Úspešné plnenie stimulatívnej funkcie je v tomto smere podmienené úrovňou plánovania a riadenia spoločenských procesov, rešpektovaním a využívaním zákonitostí socializmu a uplatňovaním princípov riadenia socialistickej spoločnosti. Z nich stojí v popredí potreba dôslednejšieho uplatňovania princípu „každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho práce“. K posilneniu tohoto princípu v odmeňovaní smeruje i súbor opatrení na zdokonalenie plánovitého riadenia národného hospodárstva po roku 1980, ktorý prijala vláda ČSSR. Potrebu zvýšiť účinnosť stimulačnej funkcie životnej úrovne, aby aktivity a prejavy boli pevnejšie späté s potrebami rozvoja socialistickej spoločnosti, pociťujeme i v mimoeconomickej

sfére. Všade sa presviedčame o tom, že formovanie socialistického životného spôsobu je prinajmenej taká závažná úloha, akou je zvyšovanie životnej úrovne.

Z uvedeného vyplýva, že kategória životnej úrovne a kategória životného spôsobu sú napriek vzájomnej blízkosti osobitnými kategóriami, ktoré sa síce navzájom podmieňujú, ale sa neprekrývajú ani neobsahujú. Obidve majú svoj osobitý predmet i špecifické nástroje skúmania a príslušné miesto v sústave kategórií spoločenských vied. Obidve odrážajú špecifické javy spoločenského života, majú svoje kvantitatívne i kvalitatívne stránky. Priznávať niektorej kategórii len kvantitatívnu stránku, resp. redukovať kategóriu životnej úrovne len na kvantitatívnu stránku životného spôsobu, je nelogické a neodôvodnené, a to i v tom prípade, že by chápal niekto životnú úroveň zúžene, len ako úroveň spotreby. Veď i spotreba hmotných statkov a služieb, ak ju niekto nechápe len ako veličinu vyjadrenú v peňažnohodnotovej forme, má svoje kvantitatívne i kvalitatívne stránky spojené napríklad so zákonom rozvoja potrieb.

Špecifickosť oboch kategórií nevylučuje ani ich vzájomná podmienenosť a prenikanie. Ak totiž skúmame niektorú z nich, predpokladá to nutnosť využitia poznatkov druhej. Ak napríklad chceme určiť kvalitatívnu odlišnosť práce ako potreby človeka za kapitalizmu a socializmu, musíme ju skúmať a hodnotiť tiež z hľadiska kategórie spôsobu života, ktorý umožňuje rozpoznať nový charakter práce za socializmu. To platí i pre objasnenie novej kvality životnej úrovne za socializmu obecne, ktorá je daná predovšetkým novým postavením pracujúceho človeka ako vlastníka výrobných prostriedkov a z toho odvodenou novou motiváciou práce, sociálnymi istotami a všetkými priaznivými podmienkami, ktoré vytvára socializmus pre rozvoj osobnosti pracujúcich.

Kategória životného spôsobu nemôže pritom sama o sebe vyjadriť dosiahnutú životnú úroveň. Naopak, ak chceme plne poznať daný životný spôsob, neobídeme sa bez využitia poznatkov, ktoré nám poskytuje — ako to bolo názorne uvedené — i kategória životnej úrovne.

Nutnosť použiť pri celkovej kvalitatívnej určenosti životnej úrovne i kategóriu životného spôsobu označujú niektorí autori, ktorí nesúhlasia s tým, že životná úroveň a životný spôsob sú samostatné kategórie, za redukciu životného spôsobu na kvalitatívnu stránku životnej úrovne. To je však omyl, ktorý vyplýva z nepochopenia rôznych špecifickostí skúmaných javov, na jednej strane životných potrieb, na druhej strane životných aktivít a prejavov a rôznych uhlov skúmania príslušných oblastí spoločenského života. Vzájomná podmienenosť kategórií životnej úrovne a životného spôsobu neznamena obmedzovanie, resp. redukovanie vplyvu výrobného spôsobu na životný spôsob len prostredníctvom životnej úrovne.

Ako už bolo vysvetlené, životná úroveň sama nie je len ekonomický jav. Ako určitá stránka reprodukčného procesu spoločenského života ďaleko prekračuje spoločenský výrobný reprodukčný proces. Životná úroveň je pritom podobne ako i životný spôsob výrobným spôsobom podmienená.

Vzájomná podmienenosť životnej úrovne a životného spôsobu sa najnázornejšie prejavuje za socializmu. Prehlbovanie socialistického charakteru spôsobu života predpokladá spolu s dynamickým efektívnym rozvojom ekonomiky i rozvoj životnej úrovne a naopak, rast životnej úrovne je nemysliteľný bez stále aktívnejšieho pôsobenia spôsobu života na rozvoj socialistickej ekonomiky a všetkých oblastí spoločenského života.

Hlbšie rozpracovanie a správne využitie oboch kategórií umožňuje zvýšiť úroveň riadenia spoločenských procesov pri budovaní rozvinutej socialistickej spoločnosti a prehĺbiť vedúcu úlohu komunistickej strany.

Literatúra

Marx, K. — Engels, B.: *Vybrané spisy, zv. 1*. Bratislava, Pravda 1977.

Správa ÚV KSC na XV. zjazdu KSC, prednesená generálnym tajomníkom G. Husákom (Protokol XV. zjazdu KSC). Bratislava, Pravda 1977.

Резюме

О. Овчак: «Некоторые теоретические вопросы жизненного уровня и образа жизни и их взаимоотношения»

В ходе строительства социализма по объективным причинам возникает необходимость более глубокой разработки категорий жизненного уровня и образа жизни, поскольку обе эти категории необходимо использовать для познания общественных процессов и управления ими. При объяснении их взаимоотношения часто возникают неясности. Причиной этого является иногда неточное или суженное понимание обеих категорий.

Это касается, прежде всего, жизненного уровня, интерпретируемого зачастую лишь как уровень потребления материальных благ и услуг. Жизненный уровень выражает уровень развития и уровень удовлетворения материальных и духовных потребностей при их устремленности к всестороннему развитию общества и личности. Если уровень потребления находится в противоречии с такой ориентацией, то он не может выражать действительный жизненный уровень. Жизненный уровень нельзя также сводить лишь к его экономическим аспектам, хотя они являются важнейшими.

Категория образа жизни связана с изучением самых различных видов жизнедеятельности и ее проявлений. Она выражает, прежде всего, их характер, направленность, ориентацию, интенсивность, мотивацию, взаимоотношения, их богатство и др. Многочисленность, пестрота или интенсивность видов деятельности выражают подлинное богатство жизни лишь в том случае, если они направлены на всестороннее развитие общества и человеческой личности. Благоприятные условия для развития личности трудящихся и для всестороннего развития общества создает лишь социализм. При капитализме, независимо от уровня развития производительных сил, невозможно ни поставить, ни решить эти задачи, образ жизни рабочего класса при капитализме подчинен закону прибыли, он определен рамками воспроизводства капитала. Образ жизни буржуазии характеризуется борьбой всех против всех.

При социализме между жизненным уровнем и образом жизни в их взаимообусловленности возникает по существу органическое отношение. Жизненный уровень, его развитие, например, вследствие выполнения одной из важнейших своих функций — стимуляционной — существенным образом воздействует на направленность, интенсивность отдельных видов деятельности людей, на их установки и целостную ориентацию. Социалистический образ жизни в зависимости от степени своего формирования является одновременно незаменимым фактором расширения источников жизненного уровня и всестороннего общественного развития.

Близость категорий жизненного уровня и образа жизни определяется, кроме прочего, их общей обусловленностью данным способом производства, единым критерием оценки развития потребностей и ориентации видов деятельности, а в большой мере и характером предмета изучения. Отдельные виды жизнедеятельности, с одной стороны, являются способом выражения потребностей, а с другой, сами выступают в качестве потребностей. Так например, при социализме труд является средством удовлетворения целой шкалы потребностей, а с другой стороны, он сам представляет потребность, без которой развитие личности немислимо. Но близость не означает тождественность. Каждая из этих категорий отражает специфическое общественное явление, имеет свой специфический предмет изучения, свое место в рамках обществоведческих категорий, свои функции. Эти две категории взаимно переплетаются, но не совпадают друг с другом, не тождественны по своему содержанию.

Summary

O. Oněák: Some Theoretical Issues of the Living Standard, the Way of Life, and Their Correlation

In building up socialism, objective reasons arise calling forth the necessity to elaborate in greater detail the categories of the living standard and of the way of life: it is essential to apply both these categories in the cognition and management of social processes. Endeavours to elucidate their mutual relation often lead to confusion, the usual reason being an inexact or narrowed-down conception of the mentioned categories.

This particularly applies to the living standard which is frequently interpreted simply as the level of consumption of material goods and services. The living standard implies the development level and the level of satisfying material and spiritual needs, while these conduce to an all-round development of both society and personality. If the level of consumption were at variance with this orientation, it would necessarily fail to express the actual living standard. Neither can the living standard be reduced to its economic aspects, even though they are the most relevant ones.

The way-of-life category is connected with an investigation into most various life activities and manifestations. It expresses primarily their character, trend, orientation, intensity, motivation, mutual relations, their richness, etc. The abundance, variety and intensity of activities express the actual richness of life only in case these tend toward a many-sided development of both society and human personality. Favourable conditions for the development of the working man's or woman's personality as well as for a general development of society are formed only by socialism. Capitalism, irrespective of the developmental stage of productive forces, is not in a position either to set or to solve the mentioned tasks. The way of life of the working class under capitalism is subjected to the law of profit, set by the limits of the reproduction of capital, while the bourgeoisie's way of life is characterized by a struggle of all against all.

In socialism, a substantially organic relation arises between the living standard and the way of life on the basis of mutual conditioning. The living standard and its development are exercising a significant influence (e. g. by fulfilling one of its most important functions — i. e. the stimulative one) upon the orientation, the intensity of people's activities, their attitudes and value orientations. In accordance with its level of formation, the socialist way of life simultaneously represents an irreplaceable factor of expanding the resources of both the living standard and the general social development.

The affinity between the categories of the living standard and the way of life is determined, among other things, by their being similarly conditioned by the given mode of production, by the same criterium of evaluating the development of needs and the orientation of activities, and, to a considerable extent, also by the character of the research subject. On the one hand, life activities are a way of expressing needs; on the other hand, they themselves appear as needs. Under socialism, for example, work is a means of satisfying a vast range of needs, while, on the other hand, it is itself a need whose absence would make the development of personality unthinkable. But affinity does not mean identity. Each of the categories reflects specific social phenomena, has its own specific research subject, its own position within the framework of social-scientific categories, its own functions. In spite of their interpenetration, the mentioned categories neither overlap nor contain each other.